

RELEVÁNS KÖZGAZDASÁGTAN

North, Douglass: *Understanding the process of Economic Change*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2005, 187 oldal, index, ISBN 0-691-1805-1.

Aki manapság közgazdasági végzettséget kíván zerezni, ugyancsak bajban lehet, ha választott szakmáját el kívánná ismertetni környezetével. Hiszen mi másról is lenne szó, hogy lehetőleg olcsón kell venni és drágán eladni? Ebben áll a nagy tudomány, amihez már csak egy jó könyvelő, esetleg adószakértő kell. Igen, ahogy legutóbb a *Figyelő* 2005. évi 6. számából is megtudhattuk, az ország vezető egyetemein immár nem szükséges gazdaságtörténetet tanulni, főleg luxus a közgazdasági elméletek története, és hasonlóképp az ezoterikus kitekintő tárgyak közé sorol be az összehasonlító közgagaágtan, a gazdasági rendszerek elemzése is. Nincs is szükség e diszciplínák tanulmányozására ahhoz, hogy akár már három év után is a jelölt kezében legyen a végzettségét igazoló papír, a belépőjegy – de hova is? Utóbbiról megoszlik az oktatáskutatók véleménye. Empirikus elemzések szerint /Polónyi-Tímár, 2001, Galasi-Varga, 2005/ leginkább a korábban gimnáziumi érettségit kívánó, vagy ügyfélkapcsolati elemeket is tartalmazó munkakörökbe, esetleg a munkapiacon kívülre, ha a diplomás iránti hagyományos társadalmi elvárás és a munkapiaci lehetőség szakadékszerűvé szélesül, mint a harmincas évek diplomás hómunkásainál volt. Igen, ez a helyzet, mint tapasztalható volt, a szélsőséges mozgalmak bázisát szélesíti.

No de mi is akkor az a közgazdaságtan, ami a legutóbbi kimutatások szerint vezeti a felsőoktatásba törekvők igénylistáját? „Advanced calculus in disguise”/ emelt szintű matek álruhában/- szól az amerikai diákok lényeglátó fordulata. És tényleg, az óvatlan szemlélő számára a modern közgazdaságtant jellemző erőteljes módszertani fegyverzet néha már öncéllá válhat – már ha csak a tananyagok révén tájékozódik, mint ahogy azt a gazdasági végzettségre vágyók hada túlnyomórészt teszi is.

A jó hír ezzel szemben az, hogy a közgazdaságtan az egyetemek és a kutató intézetek hazai lepusztulásának korában is/Pritz, szerk, 2004/ él és eleven, sokszínű és releváns, mint történet során mindig is volt. A stockholmi Nobel-díj bizotts- e tudománysakban a Rijksbank- elismerésével többnyire olyan kutatásokat díjaz, amelyek a valós kérdésekre átgondolt megoldásokat adnak, társadalmilag releváns módon.

Douglass North 1993-ban kapta meg a díjat a gazdaságtörténeti és intézményi kutatások terén elért eredményeiért. A nem első sorban diáklétszámáról híres Princeton Egyetem kiadójának gondozásában megjelent új összegzése sok tekintetben irányt mutat a közgazdasági kutatások számára. North munkássága középpontjában mindig is az intézmények, formálisak és informálisak, no meg a végrehajtási mechanizmus állt. Vagyis kiemelten szólt arról, nem lehet az utat rövidre zárva egyszerűen átvenni a másutt bevált megoldásokat. Ma már a menedzsment tudományokban is közismert, hogy minden megoldás sikere kontextus-függő. Más közegbe helyezve még a szabadság és a verseny biztosítását szolgáló szabályok is eltorzulnak, a gyakorlatban önmaguk karikatúrájává silányulnak.

North kötetének már a bevezetőjében – majd több más fejezetben is - kiemeli: a neoklasszikus elmélet statikus, ezért eleve nem foglalkozik a változás magyarázatával. Ezzel szemben a változások elméleteként létrejött új intézményi közgazdaságtan kiemelt szerepet tulajdonít a társadalom kollektív, illetve többségi érték- és célrendszerének, a döntéseket övező bizonytalanságnak, és az utóbbi csökkentésére kialakított játékszabály-együttesnek/ezek nem jogszabályok, nem szervezetek, hanem intézmények/.

A kötet első harmada, a 3-5.fejezet az emberi megismerés és annak társadalmi leképeződése folyamatát elemzi. Rámutat, hogy a tudat – és a társadalmilag tételezett innovációs képesség – genetikai és kulturális antropológiai magyarázatai nem adnak kielégítő választ arra, hogy miért tér el oly gyakran a társadalom önképe és célrendszere a valóságtól, és az utóbbi alapján álló racionalitási föltevéstől. Utóbbi magyarázza az emberi tervezetek gyakori meghiusulását. Épp ennek volt extrém, látványos példája a szovjet birodalom fölbomlása, amit a kötet 12. fejezete taglal.

A szándékok és az eredmények nagyfokú eltérésének egyik magyarázata a tudomány túlzott szakodásából adódik, ugyanis egyre többet-mélyebben tudunk egyre kevesebről, így pedig a részismeretek szintetizálása ritka és töredékes. Az interdiszciplináris közelítés elkerülhetetlenségét kimutató hatodik fejezet kiemeli /71.és 75.o/: a gazdaság és a társadalom előrehaladásának egyik alapvető mércéje az, hogy létrejönnek-ea személytelen csere biztonságos föltételeit szavatoló formális intézmények, vagy ellenkezőleg, továbbra is a személyközi informális kapcsolatok jelentik az ügyletek végső biztosítékát, mint a hagyományos társadalmakban /így utóbbi stagnáló viszonyai élnek tovább/.

A kibontakozás irányát taglaló második rész külön kiemeli a tartós és szavahihető elköteleződés, a kormányzati önkénynek és rögtönzésnek határt szabó alkotmányos szabályrendszer kiemelkedő jelentőségét. Ez – a 8. fejezet tanúsága szerint – előfeltétele annak, hogy a történelmi és földrajzi adottságokat az emberi újjítóképességgel társító közintézmények alakulhassanak ki. Utóbbiak érdekében – Hayekkel vitázva – kiemelt szerepet tulajdonít a politikai intézmények célirányos alakításának, a politikai és a közéleti szabad versenyt megőrző és fenntartó, z újak belépését lehetővé tevő szabályok érvényesítésének.

A 9. fejezet a gyakori elméleti és gazdaságpolitikai kudarcok okát a változások fölgyorsulásában és a status quo megőrzésében érdekelt csoportok rendszeres politikai túlhatalmában látja/Mancur Olson(1987) magyarul is megjelent alapművére egyetértőleg hivatkozva/. A Nyugat sikereit boncoló 10.fejezet kiemeli, hogy annak alapja a „sötét középkor” során jött létre/137-138.o/: a hatalmi ágak szétválasztása és egyensúlya, a jogok és kötelezettségek formalizálása, az individualizmust lehetővé tevő jogállamiság /a szerződések kikényszeríthetősége/ együttesen alakítják ki azt a közeget, amiben a műszaki újításokban a gazdasági érdekelttség tömegessé válik. Utóbbi hatására válii a műszaki felismerés tömeges gazdasági erővé. Ettől hagyhatja el a 10 században még elmaradott Nyugat Európa és Észak Amerika Kínát és Indiát, ahol az újítások terjedését a bürokratikus rend és az érdektelenség elfojtotta, megrekesztette.

A gazdasági siker titka hosszú távon az önkéntes normakövetés és a formális kikényszerítés együttesében ragadható meg/158-161.o/. Ehhez a szabad árak mellett az egyének és a pénzügyi közvetítés biztonságát szavatoló jogrendre és politikai váltógazdaságra is szükség van.

A záró, a 13. fejezet a jövővel kapcsolatos kételyeket fogalmazza meg. Kiemeli: tudásunk töredékes, mind a növekedés összetevőinek működése, mind az alkalmazkodó képesség határai tekintetében. A legnagyobb veszélyt azonban bizonyára az jelenti, ha a politikai és társadalmi monopolizmus intézményesül, és így nem marad tere a kísérleteésnek, z egymással versengő megoldások párhuzamos kipróbálásának, végső fokon az adott viszonyok közt életképebb megoldások kiválsztódásának.

North összegző munkája egyértelműen mutatja, hogy – a naponta hallható tévedések és leegyszerűsítések ellenében – a közgazdaságtan társadalomtudomány, mi több kérdéseinek megfogalmazásához szüksége van a természettudományok és a társtudományok új felismeréseinek folyamatos földolgozására, beépítésére is. A biológia, a lélektan, a fizika, és persze a társadalmi gyakorlat olyan új felismeréseket szült, amelyek aligha követhetők és értelmezhetők a newtoni fizika gondolati- és elemzési apparátusát abszolutizáló megközelítések szintjén megrekedve. Szerencsére a közgazdaságtan ma már túljutott neofita korszakán, és ez igaz marad akkor is, ha hazánkban a legtöbb felsőoktatási intézmény legtöbb hallgatóját megkímélik e „fölösleges” és „nem praktikus”, némelyek szerint „nem főáramú” fölismerésekkel való találkozástól. Kár, hiszen a tananyag egyik alapfunkciója a tudomány mai állásának megfelelő ismeretek közvetítése lenne, a másik meg a munkapiaci helytállásra való fölkészítés. Az utóbbi – különösen a transznacionális és transzkulturális üzleti életben – kimondottan megköveteli a napi feladatokon túlmutató, a társadalmi érintkezés és ismeretföldolgozás mai színvonalához illeszkedő széles általános műveltséget, az utóbbin alapuló tanulási és együttműködési hajlandóságot egy egész életpályán átívelően.

Budapest, 2005.febr.15.

Csaba László

Az MTA Közgazdaságtudományi Bizottság Elnöke

HIVATKOZÁSOK

GALASI Péter- VARGA Júlia/2005/: *Oktatás és munkaerőpiac*. Budapest: az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének kiadása.

OLSON, Mancur/1987/: *Nemzetek fölemelkedése és hanyatlása*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

POLÓNYI István – TÍMÁR János/2001/: *Tudásgyár vagy papírgyár?* Budapest: Új Mandátum Kiadó.

PRITZ Pál, szerk./2004/: *Az MTA kutatóintézeti hálózatának felülvizsgálata, 1995-2002. II. kötet. Társadalomtudományi kutatóintézetek*. Budapest: a Magyar Tudományos Akadémia kiadása.